

ביקורת ספר: הגמוני או קונטרה-הגמוני?

עבד אלקאדר כנאענה

חזבאללה והגמוניית המקאומה

ירושלים: מאגנס, 2021, 268 עמ'

לבנון נמצאת כעת בעידן השיעי שלה. במשך שנים ארוכות נחשבו בני העדה השיעית לחוטבי העצים ושואבי המים של לבנון. כיום הם אלו שנותנים את הטון בלבנון ואלו שיקבעו את גורלה. ככל העדות בלבנון, גם העדה השיעית אינה עשויה מקשה אחת, וקיימים בה כמה גורמי כוח.¹ עם זאת, ה"שחקן" החזק בתוך העדה, וכן בתוך לבנון עצמה, הוא "מפלגת האל" – ארגון חזבאללה. מפלגה זו היא ממליכת המלכים בלבנון, וניתן לומר שעל פיה יישק דבר. כדי להבין את התנהלותה של המפלגה ואת דרכי הפעילות שלה בלבנון, כדאי לקרוא את ספרו המעניין של עבד אלקאדר כנאענה, "חזבאללה והגמוניית המקאומה".

כנאענה מנתח את התנהלותו של ארגון חזבאללה על פי תיאוריות של הגמוניה. אליבא דכנאענה, "הגמוניה היא מצב, או תהליך, שבו קבוצה חברתית מסוימת מנסה לייצב את המבנה החברתי הסובב אותה על פי האינטרסים המרכזיים שלה" (עמ' 1; ההדגשה שלי). לקבוצה זו עשויה לקום התנגדות, קונטרה-הגמוניה, מצד קבוצה חברתית אחרת, אשר תנסה בעצמה להיות הגמונית ולהחיל את הערכים שלה על החברה הסובבת אותה. הקבוצות הנאבקות להגמוניה אינן בהכרח הומוגניות. קבוצות שונות יכולות להתאגד תחת "בלוק היסטורי" אחד, קרי גוף "הנבנה כשקבוצות חברתיות שונות מתארגנות סביב פרויקט מסוים במטרה להפכו להגמוני" (עמ' 21). ואכן, חזבאללה עומד בראש "בלוק היסטורי"

1 כך למשל חלקים מבני העדה תומכים במפלגת אמל, הנחשבת כמייצגת את מעמד הביניים השיעי, ואילו חלקים אחרים מתוך העדה משתייכים למפלגות שמאל, כגון המפלגה הלאומית הסורית, המפלגה הקומוניסטית ומפלגת הבעת'. יש לציין כי בתוך העדה קיימים גם "שחקנים" בעלי השקפה פרו-מערבית המתנגדים לחזבאללה.

שכזה, המכיל קבוצות לבנוניות שונות, והפרויקט ההגמוני שהוא מבקש לקדם הוא רעיון המקאומה - ההתנגדות.

תפיסת ההתנגדות של חזבאללה מכוונת נגד דיכוי ועושק, והיא הושפעה מהוגים שיעים שונים שניסו לשוות לאסלאם השיעי נופך מהפכני החורג לעיתים מגבולות האסלאם. הוגה בולט שהשפיע על חזבאללה היה המנהיג האיראני רוחאללה ח'מייני, אשר חילק את העולם לשתי קבוצות: מדכאים, חזקים - מְסִתְכְּרוּן; ומדוכאים, מוחלשים - מְסִתְדֵ'עֶפּוּן. המוחלשים, על פי ח'מייני, "מהווים את הרוב המוחלט של העם האיראני [תחת השאה] והמוסלמים בכלל, שחיים תחת הקיפוח והדיכוי של החזקים, שהם שליטים 'מוסלמים' רק בשם, ושל המדינות האימפריאליסטיות ובעיקר ארצות הברית, שהיא בנאומיו 'השטן הגדול', וישראל שהיא 'השטן הקטן'" (עמ' 111-112). ח'מייני "דיבר בשפה אוניברסלית כאשר קרא לאחדות המדוכאים בני כל הגזעים, הדתות והשפות תחת הגל האסלאם השיעי, שהוא האידיאולוגיה והמכשיר המהפכני המייצג נאמנה" את המוחלשים (עמ' 112). במילים אחרות, האסלאם השיעי על פי ח'מייני יכול להיות מעין כוח חלוץ אשר יוביל את המאבק העולמי נגד המדכאים באשר הם. הוגה דעות נוסף שהשפיע על חזבאללה, ועל פי כמה חוקרים גם נחשב לאב הרוחני של חזבאללה, הוא מחמד חֶסֶין פֶּצֵ'לֵאלֵלֵה. פֶּצֵ'לֵאלֵלֵה, בן למשפחה שיעית מדרום לבנון, החל לפעול בבירות ב-1966. בבית מדרשו למדו חסן נצראללה, וכן אנשי חזבאללה אחרים כגון עמאד מְעֵינֵיה.² ההתנגדות בהגותו של פֶּצֵ'לֵאלֵלֵה לא כללה רק את המאבק נגד ישראל בדרום לבנון, כשישראל החזיקה בידיה את רצועת הביטחון, אלא "היא פרויקט כלל-אסלאמי וכלל-עולמי, שבחסותו יכולים לפעול כל המְסִתְדֵ'עֶפּוּן, מוסלמים ולא מוסלמים כאחד" (עמ' 126). הכללת גורמים לא אסלאמיים בהתנגדות נגד החזקים בהגותו הדתית של פֶּצֵ'לֵאלֵלֵה, ח'מייני ואחרים, אפשרה לחזבאללה לפנות אל גורמים לבנוניים מחוץ לעדה השיעית. למעשה, הפתיחות אל בני עדות לבנוניות אחרות לא החלה מייד. כאשר ארגון חזבאללה הוקם רשמית ב-1985 הוא היה ארגון אסלאמי-שיעי שהפנה את זרקוריו בעיקר אל בני עדתו. במהלך השנים, וביתר שאת משנת 1992, כשחזבאללה החל להתמודד בבחירות לפרלמנט הלבנוני, הרטוריקה של חזבאללה השתנתה והפכה להיות לבנונית. חזבאללה החל להציג את עצמו כמי שמייצג את המְסִתְדֵ'עֶפּוּן בלבנון, מקרב כל העדות, וכן את המְסִתְדֵ'עֶפּוּן מחוץ ללבנון, במאבק נגד דיכוי ועושק. אליבא דחזבאללה -

Nicholas Blanford, *Warriors of God: Inside Hezbollah's Thirty-Year Struggle against Israel* (New York: Random House, 2011), pp. 27-29

"המסתד'עף" אינו חייב להיות עובד, פועל או עני. הוא יכול להיות גם מהנדס, סוחר או רופא שאינו מקבל את מלוא זכויותיו. הוא יכול להיות חלק מעם שלם של מִסְתַדְעֵפֶן שעומד מול המתקפה האימפריאליסטית (הפלסטינים, הלבנונים, או אפילו עמי אמריקה הלטינית כמו קובה וונצואלה) (עמ' 170).

אך מי הם המדכאים והעושקים שמולם נאבק חזבאללה? מלבד "השטן הגדול" ו"השטן הקטן", הפרויקט ההגמוני של חזבאללה בלבנון נאבק נגד פרויקט הגמוני אחר, הרואה בלבנון מדינת מסחר. לבנון קמה על בסיס הרעיון שהיא גשר כלכלי (ואף תרבותי) בין מזרח למערב. על פי תפיסה זו, לבנון היא מעין שווייץ של המזרח התיכון. ברעיון זה דגלו הוגי דעות נוצרים ופוליטיקאים לבנונים מקרב העדות השונות בלבנון, אך הוא היטיב בעיקר עם העשירים, עם האליטות הלבנוניות, וקיפח את העניים. העוני ותחושות הקיפוח העלו אל פני השטח רעיונות אחרים, אשר קראו תיגר על הרעיון ההגמוני של לבנון היא מדינת גשר. קריאות התיגר הללו, מצד קבוצות מקופחות, הובילו לפרוץ מלחמת האזרחים הלבנונית, שהתרחשה בשנים 1975-1989. אך הרעיון ההגמוני של לבנון היא מדינת גשר לא נכחד, והוא מלווה את לבנון גם בימים אלו. הדים לתפיסה זו ניתן לראות במעשיו של ראש ממשלת לבנון לשעבר, רפיק אל-חרירי, אשר נרצח ב-2005, וכן במעשיהם של ממשיכי דרכו. אם כן אליבא דכנאענה, לבנון היא זירת מאבק בין שתי גישות הגמוניות: הגישה של לבנון היא מדינת גשר בין המזרח למערב, והגישה הקונטרזה-הגמונית הנאבקת בעושי ובדיכוי.

לדעתי, הנקודה המעניינת בספר היא הדילמה העומדת בפני ארגון חזבאללה. אם גישתו תנצח, הרי שחזבאללה יהיה עלול להפוך להגמון בעצמו, למדכא, לחלק מן המִסְתַדְעֵפֶן. כך עילת הקיום של חזבאללה כארגון התנגדות תלך ותאבד. לכן, סבור כנאענה -

תהליך הפוליטיקה ההגמונית בזירה הלבנונית הוא אי־סופי; הוא מצריך לשמור על איזונים מהותיים בתוך החברה בחברה הלבנונית. חזבאללה מנסה אפוא זמן רב לשמור על מעמדו בזירה זו כראשון בין שווים, ולתחזק את המתח המובנה בין היותו התגלמות פרויקט השיעה ההתנגדותית הטהורה מצד אחד, ומצד שני היותו גורם שחותר לצורה מסוימת של שליטה בזירה הלבנונית (עמ' 138-139).

אך לדעתי, במתח המובנה בין הרצון להיות מתנגד ובין הפחד להיות מדכא, חזבאללה כבר מזמן חצה את הרוביקון. חזבאללה מתנהג בלבנון כהגמון, כמדכא וכמי ששולל חשיבה אחרת

מעבר לרעיון ההתנגדות שלו. ניתן לראות זאת בהתנהלות של חזבאללה בזירה הפוליטית בלבנון, וכן בהשתקת המתנגדים לאידיאולוגיית ההתנגדות שלו, הן בתוך העדה השיעית הן מחוץ לה. האידיאולוגיה כבודה במקומה מונח, אך המעשה הפוליטי הוא זה שנותן את הטון. לסיכום, ספרו של כנאענה תורם לדעתי תרומה חשובה לקורא הישראלי בהבנת חידת לבנון ובהבנת "מפלגת האל".

ד"ר דן נאור

המחלקה ללימודי המזרח התיכון ומדעי המדינה, אוניברסיטת אריאל בשומרון;

ndan@ariel.ac.il